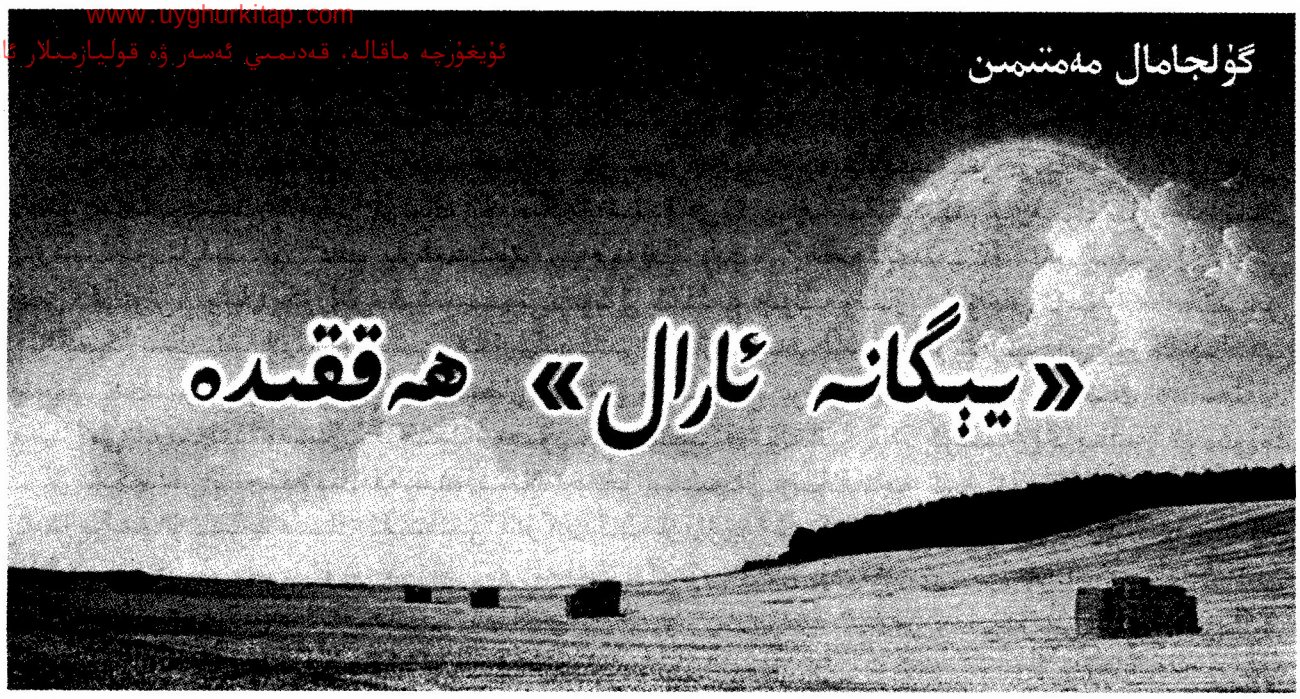
ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

گۈلجامال مەمتىمىن

«يېگانە ئارال» ھەققىدە

بىر مىللەتنىڭ ئورتاق تىلى، ئورتاق تېررىتورىيىسى، ئورتاق ئىقتىسادىي تۇرمۇشى ۋە ئورتاق مىللىي مەدەنىيىتىدىن ئىبارەت تۆت ئامىلى ئىچىدە ئەڭ ئاخىرىدا شەكىللىنىدىغىنى ۋە نىسبىي تۇرغۇنلۇقنى ساقلايدىغىنى ئورتاق مەدەنىيەت، جۈملىدىن مىللىي پسىخىكىدىن ئىبارەت. چۈنكى، مىللىي مەدەنىيەت ئۇزاق تارىخىي جەريانلاردا ئاستا ـ ئاستا شەكىللىنىدۇ ۋە ئاسان ئۆزگەرمەيدۇ. مىللىي مەدەنىيەت ئىچىگە شۇ مىللەت كىشىلىرىنىڭ تەپەككۇر ئادىتى، ئەخلاقىي مىزانلىرى، ھەربىر ئۆلچەملىرى ۋە قىممەت قاراشلىرى قاتارلىقلار كىرىدۇ. بۇلارنىڭ بەزىلىرى شۇ مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ ئىلغار تەرىپىگە ۋەكىللىك قىلسا، بەزىلىرى قالاق، كەمتۈك تەرەپلىرىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. ئۇيغۇرلار ئېتىقاد قىلغان دىنلىرىنىڭ كۆپ بولۇشى، تارىخىي سەرگۈزەشتىلىرىنىڭ خىلمۇ خىللىقى، فېئودالىزم جەمئىيىتى باسقۇچىدا تولىمۇ ئۇزاق ياشىغانلىقى سەۋەبلىك ئائىلە ۋە ئاياللار ئەخلاقى جەھەتتە ئەرلەردىن تۆپتىن پەرقلىنىدىغان ئۆلچەملەرنى بارلىققا كەلتۈرگەن. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئاياللارنىڭ ئائىلىدىكى مەسئۇلىيىتى، ئېرى ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتى ۋە پەرزەنتلىرى ئالدىدىكى بۇرچى قاتارلىقلار گەرچە ئايرىم رىسالە تەرىقىسىدە ئاز ساقلانغان بولسىمۇ، ئەمما ئىجتىمائى تۇرمۇشىمىزدا مۇكەممەل ساقلىنىپ كەلگەن. ئۇيغۇر ئاياللىرى ئەخلاقلىق ئايال، ۋاپادار خوتۇن، مەسئۇلىيەتچان ئانا بولۇش ئۈچۈن ئەرلەرگە قارىغاندا ئاللىقانداق ئېغىر قۇربانلارنى بېرىپ ئۆزلىرىنىڭ گۈزەل ئوبرازىنى تىكلەشكە تىرىشىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ بۇ قۇربان بېرىشلىرى جەمئىيەت ۋەئەرلەر تەرىپىدىن بەزىدە ئېتىراپ قىلىندى، بەزىدە قىلىنمىدى.

خالىدە ئىسرائىل، رىزۋانگۈل يۈسۈپ، زۆھرەگۈل ئابدۇۋايىت، زۈلپىيە كۆلتېگىن، غەلبە مۇھەممەد، گۈلباھار ناسىر قاتارلىق ئايال يازغۇچىلارمۇ مەخسۇس ئاياللار تېمىسىدا كۆپلىگەن ئەسەرلەرنى يېزىپ، ئۇيغۇر ئاياللىرى دۇچ كېلىۋاتقان ھەر خىل مەسىلىلەرنى ئاياللارنىڭ نۇقتىسىدىن چىقىپ ئىپادىلەپ بەردى. ئۆزلىرىگە خاس بەدىئىي ماھارەت ۋە كۆز قاراشلىرىنى نامايان قىلدى.

زۆھرەگۈل ئابدۇۋايىتنىڭ «يېگانە ئارال» («تارىم» 2007 ـ يىللىق 3 ـ سانىدا ئېلان قىلىنغان) ناملىق ھېكايىسى تۇرمۇشنى ئاياللارنىڭ نۇقتىسىدىن چىقىپ تەسۋىرلەپ، ئاياللار دۇچ كېلىۋاتقان ئائىلە، ئەخلاق مەسىلىلىرىنى بىرقەدەر مۇكەممەل يورۇتقان ياخشى ئەسەرلەرنىڭ بىرىدۇر. ئەسەردىكى ساجىدە ئەنئەنىۋى ئائىلە مۇھىتىدا چوڭ بولغان زىيالىي، شۇڭا ئۇنىڭ ئېڭىغا ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئائىلە قاراشلىرى ۋە ئاجراشقان ئاياللارنى پەس كۆرۈش قارىشى چوڭقۇر يىلتىز

تارتقان. خۇددى ئامېرىكا مەدەنىيەت پسىخولوگىيىسى ئېقىمىنىڭ ۋەكىلى بېنىدىكىت «مەدەنىيەت ئەندىزىسى» ناملىق ئەسىرىدە: «شەخسنىڭ تۇرمۇش تارىخى ئەملىيەتتە جەمئىيەتنىڭ داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئەنئەنىۋى قېلىپ ۋە مىزانىغا ماسلىشىش تارىخىدۇر، ھەر بىر ئادەم تۇغۇلغان مىنۇت-تىن باشلاپ دۇچ كەلگەن ئۇرۇپ-ئادەتلەر ئۇنىڭ تەجرىبە ۋە پائالىيىتىنى رويابقا چىقىرىدۇ... ئاشۇ جەمئىيەتنىڭ ئادىتى ئۇنىڭ ئېتىقادىدا ئېتىقادىغا، پەرھەزلىرى ئۇنىڭ پەرھىزىگە ئايلىنىدۇ» دەپ يازغىنىدەك، ساجىدەمۇ دادىسى ھەم ئاپىسىنىڭ ئاجراشقان ئايالىرىنى پەس كۆرۈش، يامان كۆرۈش ئىدىيىسىنى قوبۇل قىلىپ چوڭ بولغان. شۇڭا، ئۇمۇ مەھەللىدىشى سائادەتخانىنىڭ ئايالىلار تەرىپىدىن ھاقارەتلىنىشى، خارلىنىشى ۋە ئەرلەر تەرىپىدىن بوزەك قىلىنىشىنى ھەقلىق دەپ قارايدۇ. سائادەتخان مولالاق تەرىپىدىن بوزەك قىلىنىپ ساجىدەنىڭ دادىسىنىڭ پەتۋاسى بويىچە ئوسمان گاچىغا مەجبۇرىي چېتىپ قويۇلغاندا ھەم ئوسمان گاچىدىن ئۆلگۈدەك تاياق يېگەندە، ساجىدەنىڭ قەلبىدە سائادەتخانىغا نىسبەتەن ھېچقانچە ئىچ ئاغرىتىش ھېسسىياتى پەيدا بولمايدۇ. ساجىدەنىڭ ئاپىسىنى مەركەز قىلغان بۇ يېزىدىكى ئايالىلارنىڭ قارىشىچە، ئاجراشقان ئايالىلار پاسكىنا، پەس، ئۇلار خوتۇنى بار ئەرلەرنى ئازدۇرىدىغان بۇزۇقلاردۇر. بۇ يېزىدىكى ئايالىلار ئەرلىرىنى بىر تەرەپتىن سائادەتخاندىن كۇنلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن، ئېغىر ئىشلىرىنى ئۇنىڭغا قىلدۇرۇپ تۇزۇك ھەق بەرمەيدۇ. ئۇز ئەرلىرى بۇزۇقچىلىق قىلسا، «ئېشەككە كۇچۇك يەتمىسە، ئۇر تو-قۇمنى» دېگەندەك، ئاچچىقىنى بوزەك ئېتىلگەن، دەپسەندە قىلىنغان تۇل خوتۇنلاردىن چىقىرىدۇ. ئە-سەردىكى سائادەتخان ئۇچرىغان ئەڭ چوڭ ئېزىلىش، خورلۇق ۋە ھاقارەت ئالدى بىلەن ئايالىلاردىن كېلە-دۇ. سائادەتخان تۇل بولغىنى ئۇچۇنلا پاكىز، چىرايلىق كىيىنىپ، ياسىنىپ-تارىنىپ يۇرۇشكە ھەق-لىق ئەمەس، ئۇلارچە، ئۇنىڭ ياسانغىنى ئەرلەرنى رام قىلىش ئۇچۇن تۇزاق قۇرغىنى. بىز يۇقىرىقى ئىدىيىنى فېئودالىزم جەمئىيىتىنىڭ ئەرلەر ئەزىز، ئايالىلار خار دەپ قارايدىغان ئادەت قارىشىنىڭ مەھ-سۇلى دەپ جەمئىيەتكە ئارتساقمۇ، ئەمما زىيالىي بولمىش ساجىدەنىڭ نىكاھتىكى ئوڭۇشسىزلىقتىن كېيىن ئەرلەر تەرىپىدىن خالىغانچە خورلاشقا، ھاقارەتكە ئۇچرىشىنى ئەنئەنىۋى ئەخلاق، نىكاھ قار-شىنىڭ كەمتۇك تەرەپلىرىدىن كۆرمەي ئامالىمىز يوق. ئەنئەنىۋى ئەخلاق تەرىپىسىدە چوڭ بولغان ساجىدەنىڭ ئۆزىمۇ ئاخىرقى ھېسابتا، شۇ «تۇل ئايالىلار ئارىلى»نىڭ بىر ئەزاسى بولۇپ قالىدۇ. ساجىدە ئۆزى «تۇل ئايالىلار ئارىلى»دا ياشىغان چاغدىلا ئاندىن يېزىدىكىلەرنىڭ، ئاتا-ئانىسى ھەم ئۆزىنىڭ سائادەتخانىغا تولىمۇ ئادالەتسىزلىك قىلغىنىنى ئويلايدۇ. ساجىدە سائادەتخانىغا قارىغاندا مەدەنىيەت سەۋىيىسى يۇقىرى، شەھەردە ياشايدىغان ئايال بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ دۇچ كەلگەن ھەر خىل ئازابلىرى ۋە خورلۇقلىرى سائادەتخاندىن ھەرگىز قېلىشمايدۇ.

ئۇ بېشىغا ئېغىر كۇنلەر كەلگەندىلا، ئاجرىشىشنىڭ ئەر-ئايال ئىككى تەرەپنىڭ ئىشى ئىكەنلىكىنى، ئاجراشقان ئايالىلارنىڭمۇ ئۆزلىرىگە توشلۇق ئارزۇ-ئارمانلىرى، ياشاش ھوقۇقى، ئادەمىيلىك ئورنى بارلىقىنى ھەم بولۇشى كېرەكلىكىنى ھېس قىلىدۇ. ساجىدە زامانىۋى ئىدە-يىدىكى ئايال بولۇش سۈپىتى بىلەن ئەركىن مۇھەببەتلىشىپ توي قىلالايدۇ ھەم دۇچ كېلىۋاتقان جىسمانىي، روھىي زەربىلەر ۋە ئۇلارنىڭ سەۋەبلىرى ھەققىدە ئويلىنالايدۇ. ئەمما ئۇ يەنىلا ئەنئە-نىۋى ئىدىيىدە تەربىيىلەنگەن ئايال بولۇش سۈپىتى بىلەن ئېگىدىكى خۇراپاتلىق، تەقدىرچىلىك قارىشىنىڭ ئىسكەنجىسىدىن چىقىپ كېتەلمەيدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ تەقدىر-قىسمەتلىرىنى تەھلىل قىلغاندا مەسلىنىڭ تۈپ ماھىيىتىنى تونۇپ يېتەلمەي، مەندىن كۇيۇرلۇق ئۆتكەن چېغى، ئاتا-ئانامنىڭ سائادەتخانىغا قىلغانلىرى ماڭا يانغان ئوخشايدۇ، دېگەندەك خۇراپىي قاراشتا بولىدۇ، ئۇ تۇل ئايالىلارنىڭ خارلىنىشىنىڭ خېلى ۋاقىتلاردىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئىجتىمائىي ھا-دىسە ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتەلمەيدۇ، تۇرمۇشتا دائىم باشقىلاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۇرۇشكە، كىشىلەرنىڭ سۆز-چۆچەكلىرىدىن خالىي ياشاشقا تىرىشىپ باقىدۇ-يۇ، ئەمما رېئاللىق ئۇنىڭ

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە يولالىغۇچى ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

هاياتقا، تۇرمۇشقا بولغان ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنىڭ ئىشقا ئېشىشىغا يول قويمايدۇ.

ئەسەردە گەرچە ساجىدەنىڭ پەقەت كامىل، ئابلىزلار تەرىپىدىن خورلۇققا ئۇچرىغىنى بىزىلغان بولسىمۇ، ئەقىللىق كىتابخان ساجىدەنىڭ ئايالىلار تەرىپىدىن يەنە قانچىلىك زەربە يېگەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلالايدۇ. ساجىدە شۇنچىلىك يالغۇزلۇق، غېرىبلىق، بۇرۇقتۇرمىلىق ئىچىدە ياشاشقا مەجبۇر بولىدۇكى، بىرەر ئەر بىلەن مۇڭدىشىش ئۈياقتا تۇرسۇن، ھەتتا نورمال سالام ـ سەھەت قىلىشتىنمۇ قاتتىق ئېھتىيات قىلىدۇ. ساجىدە خىزمەتچى تۇرۇپمۇ بولغان ئەھۋالنى چىش يېرىپ بىرەر قېتىم تەشكىلگە ئىنكاس قىلالمايدۇ. ئۇنى بۇنچىلىك بوغۇپ تۇرغان نەرسە دەل ئەرلەر بىلەن ئايالىلارنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنىنىڭ ئوخشىماسلىقى، ئايالىلارنىڭ تۇرلۇك ئەخلاق مىزانلىرى ئىچىدىكى بۇرۇق. تۇرمۇشقا بولغان مۇھەببەت، گۈزەل ئارزۇ ۋە ئېرىدىن ئاجراشقان ئۇيغۇر ئايالىلىرىدا بولىدىغان ئەرلەردىن قورقۇش، دېلىغۇللۇق، ئېھتىياتچانلىق، تۇرمۇشقا دادىل يۈزلىنەلمەسلىك، ئەنئەنىۋى ئادەت قاراشلىرىدىن قۇتۇلۇپ چىقالماسلىقتەك مۇرەككەپ زىددىيەتلەر سىڭىپ كەتكەن. ئەگەر بىز ئەسەردىكى سائادەتخان بىلەن ساجىدەدىن ئىبارەت ئىككى ئەۋلاد ئايالنىڭ يېزا ۋە شەھەردىكى تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرىنى، ئۇلار دۇچ كەلگەن خىلمۇ خىل پاجىئەلەرنى سېلىشتۇرۇپ كۆرىدىغان بولساق، ئىككى ئايالنىڭ تەقدىر ـ قىسمەتلىرىدە ۋە تۇرمۇش قاراشلىرىدا ئانچە كۆپ پەرقنىڭ يوقلۇقىنى بايقايمىز.

«يېگانە ئارال» ھەجمى قىسقا ھېكايە بولغىنى بىلەن مەزمۇن جەھەتتىن خېلىلا چوڭقۇرلۇق ھەم كەڭلىككە ئىگە. ئۇنىڭدا بىر قىسىم كىشىلىرىمىزنىڭ ئايالىلار، بولۇپمۇ ئېرىدىن ئاجراشقان ئايالىلار ھەققىدىكى تولىمۇ ئادالەتسىز قاراشلىرى سائادەتخان ۋە ساجىدەدىن ئىبارەت ئىككى ئەۋلاد ئايالنىڭ ئوخشاپ كېتىدىغان تەقدىر ـ قىسمەتلىرى ئارقىلىق تەسىرلىك، كىشىنى ئويغا سالىدىغان دەرىجىدە يورۇتۇلغان. بۇنداق بىر تەقدىر ـ قىسمەتنىڭ ئەرلەر تەرىپىدىن ئەمەس، بەلكى ئايال قەلەم ساھىبلىرى تەرىپىدىن بەدئىي ئەسەر قىلىپ يېزىلىشى، ئۇيغۇر ئايالىلىرىنىڭ ئۆزلىرىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش، قىممەت قاراشلىرى ۋە تەقدىر ـ قىسمەتلىرى ئۈستىدىكى ئويلىنىشلىرىنى، ئۆزلىرىنىڭ تەڭسىز ئورنىغا بولغان كۆچلۈك يۈرەك سادالىرىنى ئىپادىلىدى. گەرچە ئايال ئاپتورلار ئىلگىرى ئايالىلار تېمىسىدا خېلى كۆپ ئەسەرلەرنى يازغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلاردا ئايالىلارنىڭ مۇھەببەت، نىكاھ قاراشلىرى، ئويغىنىشلىرىلا يېزىلغان ئىدى. زۆھرەگۈل ئاجراشقان ئايالىلار تۇرمۇشىنى خاس تېما سۈپىتىدە تۇنۇپ، ئۇنى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى مۇھىتى ئىچىگە قويۇپ، ئوقۇرمەنلەرنى قايىل قىلالىغۇدەك دەرىجىدە يورۇتۇپ بەرگەن.

ئۇ ئەنئەنىۋىلىك بىلەن زامانىۋىلىق ئوتتۇرىسىدىكى تىركىشىش، ئايالىلارنىڭ ئۆزلىرى ھەققىدىكى چۈقانلىرى، يۈرەك سادالىرى، ئۆزلۈك ئېڭى، كىشىلىك قەدىر ـ قىممىتىنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدىكى ئىزدىنىشلىرىنى بىرىنچى شەخس «مەن» نىڭ تىلىدىن ئىپادىلىگەن. شۇڭا، ئەسەردىكى ساجىدەنىڭ رېئاللىق بىلەن ئەسلىمە ئۆز ئارا گىرەلىشىپ كەتكەن زىددىيەتلىك ھېس ـ تۇيغۇلىرى بىزگە بىر خىل چىنلىق تۇيغۇسى بېرىدۇ. ئاپتور ئەسەردە ۋەقەلىك قوغلاشماستىن بەلكى پېرسوناژلارنىڭ روھىي دۇنياسىنى، بولۇپمۇ ساجىدەنىڭ مۇرەككەپ ئىچكى ھېس ـ تۇيغۇلىرىنى ئېچىپ بېرىشكە بەكرەك تىرىشقان. ئەسەرنىڭ تېمىسىمۇ ئۆزگىچە ھەم دەل جايىدا قويۇلغان. «يېگانە ئارال» دىكى يېگانىلىقنى پەقەت شۇ تەقدىر ـ قىسمەتنى باشتىن كەچۈرگەن ئايالىلارلا ھەقىقىي چۈشىنىشى مۇمكىن. دەرۋەقە، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى تۇل ئايالىلار تولىمۇ غېرىب ـ مىسكىن، ھەمدە ھەر ۋاقىت ئەرلەرنىڭ ھۇجۇمىغا، ئايالىلارنىڭ زەربىسىگە ئۇچراپ تۇرىدىغان يېگانە ئارالاردۇر.

(ئاپتور شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا)

مۇھەررىر مۇختار تۇردى